

BODRUM YASSIADA SUALTI KAZILARI (1961)

George F. BASS

1961 yılı yaz aylarında, Pennsylvania üniversite müzesi bir Bizans batık gemisi üzerinde kazıya başladı. Tehlikeli bir sığ hayalğin üzerinde batan ve çok eski gemilerden biri olan bu batık Bodruma yakın Yassıada'nın (Lodo) takriben 100 metre güneyinde bulunuyordu. Bodrumlu sünger dalgıçları tarafından bulunan bu batıklar Kaptan Kemal Aras tarafından Mustafa Kapkın, Rasim Divanlı, Peter Throckmorton'a gösterilmişlerdi.

Sualtı kazılarının toprak üstünde kazı yapan mutad kimselerle yapılabileceği kanaatini 1960 yılında Gelidonya burnunda¹ yaptığımız kazıda edindiğimiz tecrübe ile kuvvetlendirmiştik. Akdenizde diğer batıklar üzerinde gayri ilmi hatta zararlı kazılar yapılmış, bunlarda özellikle arkeoloji ile hiç ilgisi olmayan balık adamlar kullanılmıştı. Yassıada batığı kazı heyeti dalmayı öğrenmiş bulunan arkeologlar, resim çizen kimseler, fotoğrafçılar bir mimar ve bir doktordan kurulmuştur.

M E T H O D

Batık, burnu 31 metre, kıç 36 metre derinlikte olmak üzere meyilli bir zeminde yatıyor. Biz, tam batığın üzerine üstü düz, 80 tonluk bir şat demirledik. Böylece, hava kompressörlerini ve luzumlu diğer makineleri, sualtı fotoğraflarında kullanılan projöktörler için gerekli elektriği verecek jeneratörü taşıyan geniş bir dalış platformu sağlamış olduk. Her nekad dalgıçlardan biri şatin üzerinde daima

kaldı ise de günlük çekilen resimlerin banyo ve baskıları için karanlık odamızın bulunduğu ve resim çizme yerinin tesis edildiği Bodrum'a hergün gitmek gelmek mecburiyetinde kaldık.

İlk iş batık geminin gözle görülebilen parçalarını denizde büyüyen otlardan temizlemek ve herşey'i üzerinde harfler bulunan plâstik etiketlerle etiketlemek oldu. En mühimi ölçmeler ve yükseklikler bir çift plâncete ile (Res. 1-2) yapıldı ki bu türlü aletler sualtı arkeolojisinde ilk defa kullanılıyordu. Daha detaylı ölçmeler için batık geminin kamarasının bulunduğu yere 5 metre karelik bir çerçeve yerleştirildi (Res. 1-3). Bu çerçevenin karşılıklı iki kenarı üzerinde ufki şekilde hareket edebilen bir demir kirişle ayrıca bu kirişe merbut dikey bir çubuk santimetrelerle bölünmüştü. Müharrrik kısmın bu durumu sayesinde dikey çubuk herhangi bir şeye dokunup kalabiliyor ve böylece bir yüksekliği tesbit etmek mümkün oluyordu. Bütün notlar ve krokiler mat bir plâstik yaprak üzerine alalâde bir kurşun kalemle yazılıp çizildi. Doğru bir şekilde resim çizmeği ve fotoğraf çekmeği hızlandırmak maksadiyle batığın üzerine karelere ayrılmış tel ızgaralar yerleştirildi. (Res. 1-4) Bu ızgaraların durumu ve yüksekliği plânceteler veya çerçeve yardımı ile tayin ve tesbit edildi. Bir defasında bir ızgara tam istenilen şekilde yerleştirilmişti. Yükseklikler ve diğer ölçüler bu tel ızgaranın kendisinden alınabildi.

Parçalar buldukları yerde kayıt ve tesbit edildikten sonra su altında şişirilmiş büyük bir plâstik balonun yardımı ile bir tel sepet içinde su sathına çıkarıldı. Asıl kazı, deniz yatağından çamur ve kum emen büyük bir emme hortumu ile yapıldı. Bir tel sepet dipten 17 metre yüksekliğe dikey bir şekilde

1. I. G. F. Bass, "The Cape Gelidonya Wreck: Preliminary Report", *AJA* 65 (1961) 267-276. Bu yıla ait çalışmalar, The National Geographic Society, the Catherwood Foundation, the American Philosophical Society, Bauer Kompressoren of München, the Littauer Foundation with a grant through Colgate University, the Main Diving Club of Philadelphia müesseselerinin yardım ve kefaletleri ve şahsi bağışlarla yapıldı.

uzanan bir hortumun tepesine bağlandı. Hava ceryanı ile ince kum'un dışarıya atılmasına elverişli olan tel sepet küçük parçaların bir torbada toplanmasını temin ediyordu ki bu torba hergün yukarıya alınıyor ve muhteviyatı incelenebiliyordu.

Büyük derinliklerde çalışma zamanının tahdidi zorunluğu bizim için çok ciddi ve önemli bir problem. Batık üzerinde her dalgıca günde yalnız 45 dakikalık zaman veren bahriyenin dalış tabloları büyük bir titizlikle aynen uygulandı. Bu halde bile dalgıçlardan biri olan Laurence Joline vurguna maruz kalarak belinin alt kısmı felçe uğradı. Bu arkadaşımız bir Nato uçağı ile İzmirden İstanbul'a götürülerek ordu dalgıç okulunun tazyik odasında tedavi edildi. Halen sıhhatinin tamamen elde etmiş durumdadır.

G E M İ

Ağaç yapısı küçük olduğu için daha ilk mevsimde gemi meydana çıkarıldı. Geminin tam hacmini henüz kat'i olarak bilmiyoruz. Hamule, bulunduğu yerde aşağı yukarı 16 metre bir uzunluk kaplıyor. (Res. 5)

Takriben iki buçuk metre uzunlukta ve berbat bir şekilde aşınmış 6 demir çipa geminin burnuna çapraz olarak yatıyor. Geminin tam yan tarafında bir yedinci kırık çipa daha bulunuyor. Böyle pek büyük çipaların eski batıklarda bulunması müstesna bir durum sayılmaz². Çipaların ucundaki halkalar muhafaza edilmiş, fakat zincirlerde hiç eser yok. Belki de sadece halat kullanılıyordu. Bütün bu çipalar Gargallo tipindedirler³.

Geminin kıçına yakın yeri hamulesiz fakat koyu turuncu renkli kiremitlerle kaplı düz bir saha idi. (Res. 6) Daha büyük kiremitler muhakkak kamaranın çatısına aittirler. Bunlara eski gemilerde hep rastlanır⁴ Fakat daha küçük-

2 Alfred Merlin, "Lingots et ancres trouvés en mer près de Mahdia," *Mélanges Cagnat* (Paris 1912) 395. Acts XXVII. 29.

3. P.N. Gargallo, "Anchors of Antiquity," *Archaeology* 14 (1961) 35 ve Resim 11.

4. N. Lamboglia, "La Nave Romana di Albenga," *RStLig* 18 (1952) 209, 223; A Merlin, *Recherches sous-marines de Mahdia*, CRAI (1908) 233, (1909) 655;

leri, dört köşe kare kiremitler kamaranın tabanında veya ocak zemininde işe yaraya bilirler. Kiremitlerin tam gerisinde geminin büyük su küpleri (plana bakınız) ve büyük bir yemek kazanı vardı.

Kiremitlerin altında ve etrafında kamaraya ait şeyler bulundu. Bunların en önemlisi İmparator Heraclius'a ait 4 adet altın sikke idi. (Üçü *Semisses* biri de *Tremissis*' tir.) *Tremissis*⁶ CO [NO] B, Constantinople darphane damgasını taşıyor. Bu belki sadece maden vasfını gösteren bir damgadır⁷. Yedinci asrın ilk yarısını gösteren bu sikkelerin gerek geminin batış tarihini gerekse güvertede bulunan diğer parçaların tarihini tesbit etmede bize büyük yardımcı dokunmuştur. Tarihi kesin şekilde belli böyle çok çeşitli materyali eski bir batık gemiden başka hic bir şey veremez, belki mezar müstesna.

Kamarada bulunan diğer şeyler kaptanın kap kacağından ibarettir. Geç Roma devrine ait pişmiş toprak tabaklar, küçük destiler (Res. 8), fincanlar (Res. 9), Oluk ağızlı ve kulplu su kapları, kâseler ve çeşitli pişirme kapları meydana çıkarıldı. Keza aynı yerde sekizi sağlam kalmış ve ikisi parça halinde olmak üzere 10 tane koyu turuncu renkli kandil bulundu. (Res. 10) Bunlar muhakkak ki küçük Asya tipi kandiller olup muhtemelen Ephesus' takilerin yakın benzeri idiler⁹. Keza

"*Tā Eūpḗματα τοῦ Ναυαγίου τῶν ἀντικυθηρών*," *Εφη. Αρχ.* (1902). 168-170; F. Benoit, "L'épave du Grand Conglué a Marseille," *Gallia* suppl. 14 (Paris (1961) 120, 156 ile no. 2 ki bu diğer batıkların bibliyografyasını veriyor. Ayrıca, Bodrum Sünger avcıları tarafından denizden çıkarılan ve halen Bodrum Müzesinde muhafaza edilen bir çok kiremit vardır. Mr. Throcmorton da Türkiye kıyılarında müteaddit batıklarda tesadüf edilmiş kiremitlere ait yazılar yazdı.

5. cf. Warwick Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum I* (London 1908) 193.

6. *Ibid.*, 194 ve xcix.

7. Howard L. Adelson, *Light Weight Solidi and Byzantine Trade During the Sixth and seventh Centuries* (Numismatic Notes and Monographs No. 138) New York 1957) 65-66.

8. cf. Henry S. Robinson, *The Athenian Agora V, Pottery of the Roman Period* (Princeton 1959) 122, N7, ile resim 35.

9. F. Miltner, *Forschungen in Ephesus IV2, Das Cometerium der Sieben Schläfer* (Baden 1937) 96 ff.

ayni kandillere Bergama¹⁰, Sard¹¹, Lindos'ta¹² raslamak mümkündür. Yassıada batığı bu gibi kandillerin tarihini tesbit etmede en sağlam delilleri vermektedir.

Kamaradaki çeşitli buluntular içinde; bronz haçlı sekizgen bir bronz buhurdan (Res. 11 - 13) ki bronz haç muhtemelen buhurdanın tepesine merbuttu - , dik dörtgen bir bakır tepsi, bir takım teşkil eden 6 tane gümüş kakmalı bronz ağırlık, (her birinin üzerinde bir bronz daire içinde pound veya ounce olarak ağırlıkları işaretlenmiş) ve ağaçtan mamul birşeye merbut olduğu sanılan bir bronz kulp vardı. Bundan başka, bulunan kurşunlar alelade çubuklar, tabakalar veya balık ağı ağırlık kurşunları biçiminde idiler. Ağırlık olarak kullanılan kurşunlar G R A N D C O N G L U É¹⁴ batığında bulunanlar gibi konik ve zamanımızdaki gibi katlanmış şerit biçiminde idiler¹⁵

Bu ana kadar bulunan kemikler hayvanlara ait olup şüphesiz yemek artıkları idiler. Tayfaların karaya çıkmış olması ihtimaline rağmen biz onları da incelemeyi faydalı bulduk.

İki kantar¹⁶ bulundu ki büyüğü şu yazıyı taşıyor:

Γεοργιωπρεσβυ Τερωναυκληρω

Bu bize tabii kaptanın adını veriyor. Keza küçük bir cam madolyon üzerinde tayfalardan biri-

nin ismini de öğrenmiş bulunuyoruz. Madolyon bu şahsa aid isimle ilgili bir monogram taşıyor: Θεοδóρου

Kaptanın adı için *Presbyteros*'un kullanılışı klise anlayışı ile garip görünür. Fakat mümkün ve muhtemel anlamı Martin Harrison tarafından öne sürülmüştür. Mr. Harrison orta LYCIA da Karabel'de 6. yüzyıla ait bir klisede üzerinde bir yazı bulunan bir vaftiz leğeni keşfetti. Bu yazı Nicholas *nauceros mesastos* ile ilgili idi. Şayet *mesastos*, *mesos*'un üstün derecesi ise burada bir rütbeyi gösteriyor. Biz buna asıl kaptan veya birnevi ikinci kaptan diyeceğiz. Bu hale göre Yassıada batığının (Yorgo) su "Senior veya birinci kaptan olabilir. Gemilerde ekseriya birden fazla *nauceros* bulunduğunu çağdaş Rodos deniz kanunlarından biliyoruz¹⁸. Muhakkak ki bunlardan bazıları rütbece diğerlerinden üstün idiler.

Üzerinde yazı bulunan büyük kantarın bir ucunda bir yaban domuzu kafası¹⁹, diğer nihayetinde ise bir dişi aslan veya pars kafası var. (Res. 12) Kantarın topu içi kurşunla doldurulmuş bronz bir Athena büstüdür. (Res. 13) Bu şekildeki büst ağırlıklar yaygındır²⁰. Hatta erken Hıristiyanlık çağında Athena bir ağırlık olarak sık sık görünür²¹.

Kamaranın dış tarafında yükten başka pek az şey bulunmuştur. Bu hamule iki tipe ayrılan belki bin kadar Amphora'dan ibarettir.

10 Alexander Conze, *Altertümer von Pergamon* I, 2 (Berlin 1913) 295, ile resim 59, I.

11. G. M. A. Hanfmann, bana, İmparator Heraclius zamanına ait olduğu sanılan ve tahrip edilmiş bir sahada bulunmuş kandillerin resimlerini göstermek lutfunda bulundu.

12. Chr. Blinkenberg, *Lindos, Fouilles de l'Acropole* 1902-1914 I (Berlin 1931) 745 ile resim 151, 3205, 3207.

13. Buhurdanların altıgen biçimliliği bulunmuş olmasına rağmen sekizgen buhurdan pek nadirdir. cf. George M. A. Hanfmann *Sardis und Lydien* (Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, 1960) 534-535, ile resim 16; Gerald M. Fitzgerald, *Beth-Shan Excavations* 1921-1923 III (Philadelphia 1931) 42, ile resim XXXVIII, 24; W. Deonna, *Delos* 18, *Le mobilier* (Paris 1938) 391, B 1215-6063, ile resim CXIII, 1007.

14. Benoit, "Grand Conglué," (*supra* n.4) 179 ile resim XXXI, 4-15.

15. Gladys R. Davidson, *Corinth XII, the Minor Objects* (Princeton 1952) 190, ile resim 88. 1449.

16. Kullanılış ve bibliyografya için D. K. Hill, "When Romans Went Shopping," *Archaeology* 5 (1952) 51-55; G. R. Davidson, op. cit. (*supra*, n. 15) 207, 214-16, ile resim 98'e bakınız.

17. R. M. Harrison, *ILN* 20 th August 1960; *Anatolian Studies* X (1960) 26-28, XI (1961) 6. Yazı Mr. Harrison'un bir mektubundan kopye edildi.

18. Walter Ashburner, *The Rhodian Sea-Law* (Oxford 1909) cxxxii, cxxxvi.

19. cf. H. B. Walters, *Catalogue of the Bronzes, Greek, Roman, and Etruscan in the British Museum* (London 1899) 359, no. 2986.

20. Daremberg and Saglio, *Dictionnaire* 1112, 1129. İstanbul arkeoloji müzesinde bu çeşit ağırlıklardan 10 dan fazla var. N. Firatlı, *A Short Guide to the Archaeological Museum of Istanbul* (Istanbul 1955) 49. Bibliyografya için: F. O. Waage, "Bronze Objects from Old Corinth," *AJA* 39. (1935) 81, n. I; Marvin C. Ross, "A Byzantine Bronze Weight," *AJA* 50 (1946) 368-9. bakınız.

21. S. and A. Abdul-Hak, *Catalogue Illustré du Département des Antiquités Greco-Romaines au Musée de Damas* (Damascus 1951) 145, nos 11. 979, and 6.666; S. Ferri *Arte Roman sul Danubio* (Milan 1933) 356 ile resim 482-483; A. Garcia y Bellido *Esculturas Romanas de España y Portugal* (Madrid 1949) 4524, ile resim 337; T. P. F. Hoving yukarıda adı geçen son kaynaklara ilgimi çekti ve bana Metropolitan Museum of Art' da olup henüz nesredilmemiş benzer resimler tedarik etti.

Bunların büyük bir kısmı büyük ve kürevi olup pek yaygın değildirler. Sakız adası üzerindeki çağdaş E M P E R İ O' da görünmüşlerdir. Kaba yuvarlak parçalar halinde bir kaç tane de tapa bulundu. Bununla beraber, o devirde testi ağızlarının çamur ve saman karışımı bir balçıkla kapandığı biliniyor²². Pek tabii ki bundan su altında bir şey kalmaz. Amphoraların büyük kısmının içi hiç bir madde ile sıvalı değildir. Fakat bazı testilerin iç tarafları şarabı daha fazla muhafaza etmek için çam sakızı (reçine) ile sıvanmıştır. Kaptan masasının bulunduğu yerde hiç olmazsa küçük bir destinin içini sıvayacak kadar reçine bulundu. İhtiyaç halinde kullanılmak üzere gemide bu maddeden bir miktar bulundurulduğuna emin olabiliriz. Aynı maksatla güvertede ısıtıldığı aşikâr bir

²² H. E. Winlock, *The Monastery of Epiphanius at Thebes I* (New York 1926) 79.

surette anlaşılan üçte biri reçine dolu bir de toprak kap bulundu.

Gelidonya burnunda ve Yassıada da yapılan kazılar sadece Türkiye sahillerinde deniz altındaki material zenginliğini ispat etmezler, fakat aynı zamanda ve ilk defa olarak su altında ilmi kazı yapılabileceğini de gösterirler. Yassıada'da uygulanan method henüz bir başlangıçtır. 1962 sezonunda daha da geliştirilmiş ölçme ve fotoğraf çekme methodları kullanılacaktır. Muhakkak ki yakın gelecekte, toprak üstünde harita için uygulanan fotoğraf tekniği gibi yeni buluşlar arkeologlara daha çok derin sularda bile aynı derece kat'ilik ve sihatle çalışma imkânı verecektir.

Yeni batıkları arama ve bulmada keza, elektronik ses cihazları ve metal detektörlerden ve geçen yıl geliştirilen küçük, nisbeten ucuz, iki kişilik denizaltıları gibi yeni buluşlardan âzamî şekilde istifade edilecektir.